

Археологічні дослідження
Львівського університету
Вип. 7. 2004. С. 270-281.

Archaeological research
of L'viv University
Vol. 7. 2004. P. 270-281.

УДК 903.4 (477.51)

Олена ВЕРЕМЕЙЧИК
Галина ПАШКЕВИЧ

СВОЄРІДНІСТЬ ДАВНЬОРУСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В УРОЧИЩІ ОБРАМЕНКІВ КРУГ

В статті розглянуто результати палеоботанічних аналізів поселення Обраменків Круг X-XIII ст., що знаходиться поблизу Чернігова. Палеоетноботанічний спектр виявлених у будові № 13 обуглених зернівок, переважно плівчастих пшениць, нетрадиційний для синхронних пам'яток Давньої Русі.

Схарактеризовані палеоботанічні знахідки плівчастих пшениць з часу появи землеробства на терені України. На підставі аналізу археологічних, письмових, палеоботанічних та антропологічних джерел зроблені висновки про етнічну строкатість населення поблизу Чернігова.

Ключові слова: поселення, зернові культури, палеоботанічний спектр, плівчасті пшениці.

Останнім часом у дослідженнях сільських пам'яток давньоруської доби спостерігаються позитивні зрушення. Визначилися два напрямки подібних робіт: картографування сільських пам'яток окремих регіонів, що відзначаються яскраво вираженою географічною та історичною специфікою¹, а також публікації, присвячені окремим сільським пам'яткам, розкопані широкую площею². Якщо перший напрямок дає можливість

¹Веремейчик О.М. Географічне середовище і розміщення сільського населення межиріччя нижньої Десни та Дніпра у IX-XIII ст. // Україна і Росія в панорамі століть. Чернігів, 1988. С. 51-65; Петрашенко В. А. Система заселення Дніпровського побережжя в VIII-XIII вв. // Тези доповідей української делегації на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології (Новгород, Росія, 1996 р.). Київ, 1996. С. 97-99; Ситий Ю. М. Етапи заселення Чернігівського Задесення (спроба реконструкції процесу внутрішньої колонізації) // Україна і Росія в панорамі століть. Чернігів, 1998. С. 38-50; Томашевський А.П. Природно-господарський аспект заселення басейну р.Тетерів у середньовічні часи // Археологія. 1992. № 3. С. 46-59; Шекун А. В., Веремейчик Е. М. Селища IX-XIII вв. в междуречье низовий Десны и Днпра // Чернигов и его округа в IX-XIII вв. 1988. С. 93-110.

²Південноруське село IX-XIII ст. (Нові пам'ятки матеріальної культури). Київ, 1997. 174 с.; Шекун О.В., Веремейчик О.М. Давньоруське поселення Ліскове. Чернігів, 1999. 184 с.

спостерігати систему заселення регіонів, вивчати географічне середовище і характер розташування селищ, то другий наголошує на своєрідності кожного поселення і спростовує спрощені уявлення про давньоруське село.

При більш уважному і детальному аналізові складових елементів господарства, матеріальної та духовної культури дослідженого широкою площею поселення вимальовується його індивідуальність та несхожість з іншими синхронними пам'ятками такого типу.

Викладені вище міркування повною мірою стосуються і поселення в ур. Овраменків Круг, що розташоване за 12 км на схід від сучасної околиці м. Чернігова, та за 3 км західніше с. Березанка. Поселення відоме з 1983 р.³ Плями культурного шару III-V ст. та X-XIII ст. розташовані на похилих схилах "блюдевидної" западини, в якій за рахунок акумуляції весняних і дощових вод утворилося невеличке озерце, нині заболочене. Загальна площа пам'ятки складає 4,8 га, з яких у 1985 р. було досліджено 2200 кв.м⁴ (Рис. 1).

На поселенні виявлені 21 споруда, 7 господарських ям та 5 ґрунтових поховань. Серед будов досліджено 7 жител XI-XIII ст., які представлені напівземлянками квадратної та прямокутної форми (3,5-4,75 x 3,5-4,8 м), глибиною 0,45-0,9 м. В житлах біля входу знаходились печі каркасно-плотової конструкції.

Серед господарських споруд найбільшу увагу привертають будови 3 і 13, що пов'язані з різними етапами обробки зернової продукції. Вони розташовані в південно-східній частині розкопу 1, який було закладено на західному схилі западини (Рис. 2). На рівні материка тут виявлено витягнуту з південного заходу на північний схід пляму (8,5 x 1-2 м) темно-сірого супіску з включенням обпаленої глини та вугликів у центральній частині. У процесі дослідження цієї плями і були виявлені споруди 3 та 13. Будова 3 знаходилась в південно-західній частині плями. В ній під шаром темно-сірого супіску з великою кількістю печини та вугликів, що знаходився в центральній частині будови, розташовувався майже до рівня материка шар темно-сірого супіску. В південно-західній частині будови простежено залишки вогнища. Тут послідовно залягали шар темно-сірого супіску з великою кількістю печини, вугликів та глини (0,05-0,15 м), шар перевідкладеної печини, попелу (0,1 м), вугликів (0,08-0,12 м). В цій частині будови знаходилось вогнище, яке було злегка (0,1-0,18 м) заглиблене по відношенню до рівня підлоги. Шари печини і темно-сірого супіску з вугликами, печиною та глиною – це, можливо, залишки перекриття вогнища.

³ Веремейчик Е. М. Отчет об археологических разведках в Черниговском районе Черниговской области в 1983 г. // НА ІА НАН України. 1983/64 а. № 20973. С. 5.

⁴ Веремейчик Е. М. Работы Селищного отряда // АО 1985 г. Москва, 1987. С. 315-316.

Таблиця 1

Склад рослинних решток із будівлі 13 поселення Овраменків Круг

	Фракція 1 отвір сита 1 мм об'єм після просіювання	Фракція 2 отвір сита 0,5 мм об'єм після просіювання
Кількість зернівок та насінин	150 мл	25 мл
в середній пробі 10 мл		
<i>Культурні рослини</i>		
<i>Triticum monococcum</i>	2	
<i>Triticum dicoccon</i>	92	невеликі
<i>Triticum spelta</i>	39	грудочки землі,
<i>Triticum aestivum</i>	25	вуглики, уламки
<i>Triticum compactum</i>	53	зернівок та
<i>Hordeum vulgare</i>	58	“вилочки”, тобто
<i>Secale cereale</i>	70	колоскові рештки
<i>Avena sativa</i>	7	<i>Triticum dicoccon</i>
<i>Panicum miliaceum</i>	3	
<i>Linum usitatissimum</i>	4	
<i>Бур'яни</i>		
<i>Bromus arvensis</i>	86	
<i>Lolium temulentum</i>	7	
<i>Polygonum scabrum</i>	3	

Таким чином, котлован будови 3 (3,4 x 1,6 x 0,5 м) був витягнутий у напрямі південний захід – північний схід з залишками вогнища у південно-західній частині. По підлозі виявлено дві стовпові ями – одна біля вогнища, інша – біля протилежної стіни. З південно-східного боку будови простежено похилий вхід розміром 1,5 x 0,6-0,8 м. В заповненні споруди зібрано декілька фрагментів кераміки XI – XII ст. Приймаючи до уваги етнографічні аналогії, будову 3 можна інтерпретувати як снопошарку⁵. В одній з її частин знаходилось заглиблене вогнище, перекрите зверху деревиною, вимазаною глиною та обпаленою. В другій частині будови була сама снопошарка. На стовпах, мабуть, трималися дошки, трохи піднесені над рівнем підлоги, очевидно для того, щоб просушка була рівномірною. Не виключено, що на цих же стовпах тримався навіс, який охороняв споруду від опадів.

⁵ Веремейчик Е.М. Древнерусские хозяйственные постройки для просушки зерна // Тезисы Черниговской обл. научно-метод. конф., посвящ. 800-летию «Слова о полку Игореве». Чернигов, 1986. С. 30-32.

В будівлі 13 (2 x 3 x 0,5 м), що розташовувалась за 2 м північно-східніше від попередньої, в центральній частині досліджено залишки великої жаровні, яка, вірогідно, використовувалась для просушування зерна перед помелом. Серед уламків жаровні знайдено обвуглені зернівки. Відібраний тут під час розкопок зразок вагою 260 г – це суміш грудок землі, вугликів, обвуглених зернівок та насіння. Суміш пропушено через набір сит з отворами 0,5 та 1 мм, в результаті чого отримано відповідно фракції 1 та 2. Всі обвуглені зернівки потрапили до фракції 1 (табл. 1). Фракцію 2 складають невеликі уламки обвуглених зернівок, грудочки землі, вуглики та так звані “вилочки” пшениці двозернянки.

Аналіз цього матеріалу показав, що найбільша кількість (40 %) серед обвуглених зернівок належить зернівкам плівчастих пшениць – пшениці однозернянці *Triticum monosocum*, пшениці двозернянці *Triticum dicosson* та пшениці спельті *Triticum spelta*. Майже вдвічі менше (23 %) зернівок голозерних пшениць – пшениці карликової *Triticum compactum* та пшениці м'якої *Triticum aestivum*. Ячмінь плівчастий *Hordeum vulgare* та жито *Secale cereale* знайдені майже порівну (16,7 та 19 %). Зовсім небагато (в межах 2 % по відношенню до загального складу) зернівок вівса *Avena sativa* та проса *Panicum miliaceum*. Серед обвуглених зернівок зернових рослин знайдено також насіння льону *Linum usitatissimum*.

До цієї ж фракції потрапили зернівки та насіння бур'янів – *Bromus arvensis* – 86, *Lolium temulentum* – 7, *Polygonum scabrum* – 3.

Всі зернівки, знайдені під час розкопок, мають характерні морфологічні ознаки, хоча збереженість їх внаслідок обвуглення різна. Найкраще збереглись зернівки плівчастого ячменю. Цьому сприяло те, що зернівки цього злаку мають щільно прилягаючі квіткові луски, які захищають їх від руйнувань. Вони залишилися майже на всіх зернівках. Якщо лусок немає, то на овально-видовжених зернівках ячменю можна розрізнити сліди від них у вигляді трьох повздовжніх ребер. З черевного боку на зернівці знаходиться боріздка, що розширюється догори.

Зернівки пшениці двозернянки теж овально-видовженої форми, мають загостені верхівку та основу. Черевний бік їх злегка вигнутий або прямий, спинна сторона трохи опукла. У деяких зернівок зародок витягнутий, подовжений, тіло зморшкувате в районі зародку. Ця ознака свідчить про початок проростання зерна.

Особливу увагу привертають знахідки зернівок пшениці спельті *Triticum spelta*. Їх зернівки добре збереглися і мають чіткі ознаки цієї пшениці. Тіло їх овальної форми, злегка видовжене, ширше біля верхівки, яка на відміну від пшениці двозернянки, плоска, трохи заокруглена, основа

зернівки звужена. Черевний бік у зернівок спельти прямий, спинний бік частіше теж прямий або злегка опуклий. Середні розміри: L – 7,4-9,62, середнє – 8,6; B – 2,8-4,6, середнє – 4,08; T – 2,2-3,8, середнє – 3,264; L/B – 1,8-2,4, середнє – 1,864.

Зернівки жита *Secale cereale* характеризуються невеликими розмірами. У більшості з них тіло зморшкувате, що згідно з усного повідомлення W. van Zeist, може свідчити про те, що у зібраний врожай потрапило багато недозрілого зерна.

Якщо порівняти палеоетноботанічний спектр поселення в урочище Овраменків Круг із спектрами, отриманими на пам'ятках Давньої Русі, то побачимо, що він має певну своєрідність. Адже для палеоетноботанічного спектру Давньої Русі характерною ознакою є переважання в їх складі зернівок голозерних пшениць та жита. Плівчастим пшеницям звичайно належить невелике значення.⁶

Починаючи з неоліту, тобто з часу появи культурних рослин на терені України, найбільш поширеною серед пшениць була плівчата пшениця двозернянка. Голозерні пшениці не мали самостійного економічного значення і знахідки їх у невеликій кількості серед викопних матеріалів можна пояснити тим, що вони у посівах плівчастих пшениць були бур'янами, тобто засмічувачами. Так, наприклад, у зарубинецькому палеоетноботанічному спектрі голозерні пшениці складають 1,65 %, в черняхівському – 2,8 %, в слов'янському (VIII-X ст.) – від 5 до 10 %.

В кінці I тис. до н.е. з появою греків-колоністів на півдні України, відбуваються значні зміни в асортименті рослин, що вирощувалися. Голозерні пшениці стають одними з панівних зернових культур. Збільшується їх значення і серед рослин, що вирощували скіфи-землероби. З другої половини I тис. н.е. їх кількість серед знахідок збільшується. Палеоботанічні знахідки з матеріалів Давньої Русі свідчать, що значення плівчастих пшениць було незначним і переважали знахідки голозерної пшениці.⁷ Лише в поодиноких випадках переважали плівчасті пшениці. Так, наприклад, на поселенні Монастир'юк VIII-X ст. в зерновій ямі № 15 знайдено біля 20 кг

⁶ Янушевич З.В. Культурные растения Юго-Запада СССР по палеоботаническим исследованиям. Кишинев, 1976. С. 91-92, 124, 139-140, 159; Пашкевич Г. А. Находки культурных растений из раскопок летописного Юрьева // Древнерусский город. Киев, 1984. С. 94-96; Беляева С. О., Пашкевич Г.О. Зернове господарство Середнього Подніпров'я 10-14 ст. // Археологія. 1990. № 3. С. 37-47; Pashkevich G. A. The palaeoethnobotanical examination of cultivated plants of Old Russian state // Palaeoethnobotany and archaeology. International Work-Group for Palaeoethno-botany. 8th Symposium Nitra-Nove Vozokany 1989. Acta Interdisciplinaria Archeologica. 1991. № 7. P. 249-268.

⁷ Пашкевич Г.А. Палеоэтноботанические находки на территории Украины. Древняя Русь // Каталог. Киев, 1991. № 1. 44 с.

обвугленого зерна пшениці двозернянки. Інша плівчаста пшениця – пшениця спельта знайдена у великій кількості в матеріалах Новотроїцького городища (VIII-X ст.). Вона складає 50 % по відношенню до зернівок інших злаків⁸.

Навіть на початку XX століття плівчасті пшениці ще вирощувались в середньому та нижньому Поволжжі та в Прикам'ї. Своє значення ці пшениці втратили лише в 30-х роках XX-го століття, коли господарства почали переходити до багатопільної системи і було проведено обмін культурних рослин та заглиблено рівень оранки з 10 до 20 см і більше.⁹ В деяких гірських районах Грузії посіви плівчастих пшениць відомі до самого недавнього часу.¹⁰ На невеликих ділянках в гірській місцевості Австрії, Швейцарії, Іспанії, Франції, Італії вирощують і в наш час двозернянку та спельту. М.І.Вавілов у 1927 році під час подорожі до Іспанії спостерігав посіви справжньої полби, тобто спельти і відзначав, що ця особлива пшениця росте “в межах Баварії, Тіроля та в Астурії вже багато століть, а, ймовірно, і тисячоліть ... обособилася особлива гілка, генетично найбільше близька до м'яких пшениць, але зовсім оригінальна, що важко обмолочується, властива гірським районам”.¹¹

Використання цих посівів обумовлено біологічними особливостями плівчастих пшениць, і, перш за все, їх доброму пристосуванню до ґрунтових та кліматичних умов. “В гірських ущелинах, де клімат відрізняється різкими коливаннями температур і ґрунт дуже бідний, де інші злаки, такі як голозерні пшениці, рости не можуть, там полба чудово росте, незважаючи на погані умови ґрунту та клімату”.¹²

Полба росте також на чорноземах, на підзолах та глинах, на торфовищах, тобто там, де інші пшениці рости не можуть. Така невибагливість до ґрунту зумовлена добре розвинутою кореневою системою пшениці двозернянки. Завдяки цьому ж вона росте і на погано оброблених а також сильно виснажених ґрунтах. Пшениця двозернянка стійка до холодів, добре переносить весняні приморозки та сирість, і в той же час стійка до посух. Тому населення Поволжжя вважало цю пшеницю самим “надійним” хлібом.¹³

⁸ Пашкевич Г. О., Петрашенко В. О. Землеробство і скотарство в Середньому Подніпров'ї в 8-10 ст. // Археологія. 1982. № 41. С. 49, 52-53.

⁹ Туганаєв В. В. Агрофитоценозы современного земледелия и их история. Москва, 1984. С. 74.

¹⁰ Брегадзе Н. А. Очерки по агроэтнографии Грузии. Тбилиси, 1982. С. 26.

¹¹ Вавилов Н. И. Пять континентов. М., 1962. С. 214.

¹² Столетова Е. А. Полба – эммер *Triticum dicoccum* Shrank // Труды по прикладной ботанике и селекции. 1924-1925. Т. 14. Вып. 1. С. 34.

¹³ Столетова Е. А. Полба – эммер... С. 51.

За спостереженнями І. А. Брегадзе, двозернянку цінували як культуру, що очищує ріллю від бур'янів і тому її часто використовували для посівів на цілинних землях.¹⁴

При посівах плівчастих пшениць використовували не зернівки, а цілі колоски і при цьому глибина оранки повинна бути незначною. Археологічні матеріали свідчать про те, що в зарубинецькій та пшеворській часи залізних наральників не було і оранка проводилась дерев'яними ралами, які не могли забезпечити глибокого орного шару. Ще в ХІХ-ХХ століттях ґрунт для посівів двозернянки обробляли сохою і посів проводили колосками.¹⁵

Прогресивні зміни в галузі землеробних знарядь – поява плугів та глибока оранка привели до занепаду значення плівчастих пшениць у господарстві. Адже колоски, якими проводився посів, що чіплялися за зуби борони, виходили на поверхню, там засихали і не давали сходів. Крім того, обробка зібраного врожаю була дуже трудомісткою. Колоски після збирання треба було висушити на спеціальних жаровнях або на току, щоб потім звільнити (обмолотити) від щільно прилягаючих до зернівок плівок у спеціальних дерев'яних чи кам'яних ступах.¹⁶ За підрахунками Колумели, полба була однією з найбільш трудомістких культур.¹⁷

Друга пшениця, значення якої в палеоетноботанічному спектрі поселення Овраменків Круг теж досить значне, – це пшениця спельта. Спельта відома під назвою справжньої або “благородної” полби на відміну від полби-двозернянки. Звичайно в археологічних знахідках з території України кількість зернівок цієї пшениці незначна. Поодинокі відбитки зернівок знайдено в матеріалах поселень черняхівської, пшеворської культур та культури карпатських курганів. Обвуглені зернівки спельти виявлено в заповненнях зернових ям поселення культури карпатських курганів (ІІІ-ІV ст. н.е.) біля с. Пилипи Івано-Франківської області¹⁸ та ранньослов'янського городища VІІІ-X ст. Новотроїцьке Сумської області. Якщо на поселенні Пилипи зернівки спельти поодинокі, і численну масу серед плівчастих пшениць складають зернівки пшениці двозернянки, то в пробі з напівземлянки № 11 Новотроїцького городища спельта переважала над зернівками інших культурних рослин.¹⁹ Важливим доказом приналежності зернівок пшениці

¹⁴ Брегадзе Н. А. Очерки по агроэтнографии...

¹⁵ Столетова Е. А. Полба – эммер... С. 53.

¹⁶ Столетова Е. А. Полба – эммер... С. 49.

¹⁷ Кузищин В. И. Севооборот и его применение в Риме во 2-ом веке до н.э. // История и культура античного мира. Москва, 1977. С. 90.

¹⁸ Пашкевич Г. А. Палеоботанические находки на территории Украины. Памятники I тыс. до н.э. – 2 тыс. н.э. // Каталог. Киев, 1991. № 2. С. 9, 31-34.

¹⁹ Там же. С. 16, 45.

саме до спельти є знайдені в значній кількості “вилочки” та квіткові луски, що мають дуже специфічні морфологічні ознаки.²⁰

На території Європи знахідки спельти відомі для більш раннього часу. Її знайдено в матеріалах неоліту та подальших епох на території сучасних Польщі, Німеччини, Швеції, Данії, Швейцарії та ін.²¹ На південному заході колишньої території Радянського Союзу спельта з'явилась в неоліті, потрапивши сюди з Передньої Азії через Балканський півострів. Згідно даних З.В. Янушевич, спельта відмічена в матеріалах з території Дністровсько-Прутського межиріччя в V тис. до н.е. разом з двома іншими, генетично з нею пов'язаними плівчастими пшеницями – однозернянкою і двозернянкою. Свідчення її існування тут – відбитки зернівок, колосків та лусок на кераміці та у вимазці пам'яток буго-дністровської культури та культури лінійно-стрічкової кераміки. Згодом її сліди простежуються в матеріалах пам'яток середнього та пізнього енеоліту та бронзи. В курганах Єкатеринівка з території Молдови та Магала з території України (пізня бронза) обвуглені зернівки спельти знайдено у значній кількості (25 %). Відбитки колоскових залишків виявила З.В. Янушевич також в матеріалах поселення Глибоке культури карпатських курганів в Чернівецькій області. Обвуглені зернівки спельти знайдено на поселенні черняхівської культури Лепесівка Хмельницької області.²²

Згодом посіви плівчастих пшениць зменшуються, поступаючи місце пшеницям голозерним але не зникають зовсім. Вище вже згадувалось про сучасні посіви плівчастих пшениць в гірських районах Грузії. Спельта також не зникає зовсім. Ще в кінці XIX ст. спельта входила в число головних рослин Бесарабської губернії – уїзди Бендерський, Аккерманський та Ізмаїльський.²³ Подекуди в невеликій кількості спельту вирощують і досі в окремих країнах Азії та Європи в умовах, що відповідають її біологічним особливостям, а саме там, де весною певний час зберігається висока вологість ґрунту. Адже для проростання зернівок спельти, щільно одягнених у луски, необхідна підвищена вологість ґрунту.

Зернівки плівчастих пшениць мають сприятливі для людського організму сполучення амінокислот.²⁴ Хліб з муки цих пшениць довго не

²⁰ Zoharu D. and M. Hopf. Domestication of plants in the Old World. Clarendon press. Oxford, 1988. P. 46.

²¹ Progress in Old World Palaeobotany. A. A. Bottema, Rotterdam. Brookfield. 1991. P. 166, 167, 182-184, 189, 192-194, 212, 215, 218-219, 224-225, 230, 233, 246, 256-257.

²² Янушевич З. В. Культурные растения Юго-Запада ... С. 71, 73, 75-76; Янушевич З.В. Находки культурных растений у с. Лепесовка // Acta museorum agricultura. 1973. V. 8. 1. P. 8.

²³ Янушевич З. В. Культурные растения Юго-Запада ... С. 72.

²⁴ Пшеница // Сб. статей под редакцией Л. Д. Брежнева. Ленинград, 1976. С. 80.

черствіє, але вживали плівчасті пшениці головним чином для приготування каші, яка за смаковими якостями перевищує ячну.

Таким чином, серед виявлених при аналізі зернівок із споруди 13 переважають плівчасті пшениці двозернянка та спельта. Як вже згадувалося вище, це не характерно для давньоруських пам'яток, в яких зустрічаються, насамперед, зернівки голозерних пшениць – м'якої та карликової, а також жита. Зокрема, в найближчих до поселення Овраменків Круг давньоруських містах – Любечі та Чернігові переважає в палеоботанічних матеріалах жито та голозерні пшениці.²⁵ Можливо, що на всій території Середнього Подніпров'я вирощували в першу чергу ці зернові культури.

Потрібно підкреслити, що поселення Овраменків Круг має ще низку ознак, які відрізняють його від синхронних селищ Чернігівщини. Це стосується, в першу чергу, ґрунтового могильника, дослідженого в північно-західній частині розкопу 1.²⁶ В трьох могилах з п'яти (№ 3-5) поховання здійснені у відповідності з християнською обрядовістю. Антропологічні залишки свідчать, що черепа з цих трьох поховань типологічно схожі з черепами інших давньоруських серій Подесення.

Поховання ж № 1 та № 2 відрізняються від інших як за обрядом, так і антропологічно. Так, в похованні № 1 знайдено кістяк чоловіка 25-30 років, який лежав витягнуто на правому боці, головою на схід. Такі поховання зі східною орієнтацією відомі у половців.²⁷ В похованні № 2 виявлено три кістяки. Один з них, похований самим першим (жінка 45-50 років), був зсунутий в західну і східну частину ями і знаходився в перевідкладеному стані. Другий (чоловік 45-50 років) був похований сидячи на кістках попереднього. Третій кістяк (жінка 20-25 років) лежав на спині, між ніг попереднього, руки зігнуті у ліктях і складені на животі. Подібні поховання відомі на могильнику Саркела-Білої Вежі²⁸ і у племен салтово-маяцької культури.²⁹

Таким чином, могильник в урочище Овраменків Круг свідчить про значну строкатість населення селища, у складі якого були, ймовірно, вихідці з південного сходу. Вони, мабуть, і принесли з собою в Середнє Подесення традиції вирощування нетипових тут для цього часу зернових культур, серед

²⁵ Беляєва С. О., Пашкевич Г. О. Зернове господарство Середнього Подніпров'я 10-14 ст. // Археологія. 1990. № 3. С. 42, 44.

²⁶ Веремейчик О. М. Коваленко В. П. Ґрунтовий могильник 12 ст. поблизу Чернігова // Чернігівська старовина. Чернігів, 1992. С. 66-72.

²⁷ Плетнева С. А. Печенеги, торки, половцы // Степи Евразии в эпоху средневековья. М., 1981. С. 218-219.

²⁸ Артамонова О. А. Могильник Саркела-Белой Вежи // Труды Волго-Донской археологической экспедиции. Москва-Ленинград, 1963. С. 69-70.

²⁹ Плетнева С. А. Салтово-маяцкая культура // Степи Евразии в эпоху средневековья. М., 1981. С. 69-70.

яких, перш за все, плівчасті пшениці – двозернянка та спельта. Відомо, що асортимент вирощуваних рослин у Волго-Камському регіоні до X століття складала полба двозернянка разом з просом звичайним та ячменем звичайним. Висока питома вага пшениці двозернянки зберігалась і надалі. Посіви її були відомі навіть до 30-х років XX століття в районах з переважанням неросійського населення.³⁰ За даними, зібраними О.А. Столетовою, тут та на Кавказі пшеницю двозернянку вирощували тюрсько-татарські народи, які зберегли її разом з віковими язичницькими обрядами і звичаями, примітивним посудом та курними хатами.³¹

Olena VERMEYCHYK
Galyna PASHKEVYCH

SPECIFIC TRAITS OF THE ANCIENT RUS' SETTLEMENT IN THE LOCALITY OVRAMENKIV KRUG

The results of the palaeobotanic analysis of the settlement Ovrmenkiv Krug near Chernihiv (11-13 cent.) are considered in the paper. The palaeobotanic spectrum of the carbonized seeds of mainly hulled wheat found in construction 13 is not traditional for the synchronous monuments of Old Rus.

The palaeobotanic finds of hulled wheat are characterized from the rise of agriculture on the territory of Ukraine. Proceeding from the analysis of archaeological, written, palaeobotanic and anthropologic sources the author makes the conclusion about ethnic diversity of the population near Chernihiv.

Key words: Ovrmenkiv Krug, burial site, paleobotanic sources, anthropological sources.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2004

Прийнята до друку 03.09.2004

³⁰ Туганаев В. В. Агрофитоценозы ... С. 54, 59, 79.

³¹ Столетова Е. А. Полба – эммер.. С. 40, 44.

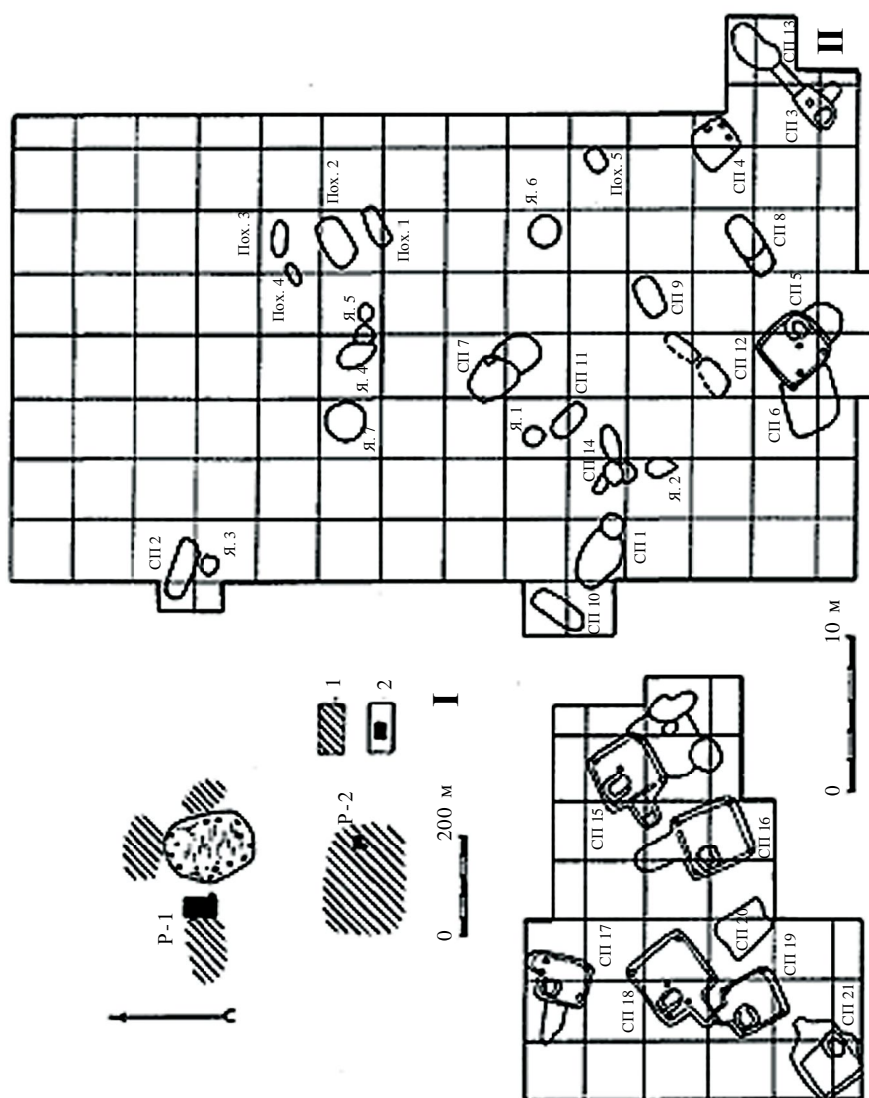

Рис. 1. Поселення Овраменків Круг біля с.Березанка. I – план поселення; II – територія розповсюдження культурного шару; 2 – розкопи. II – плани розкопів 1 і 2.

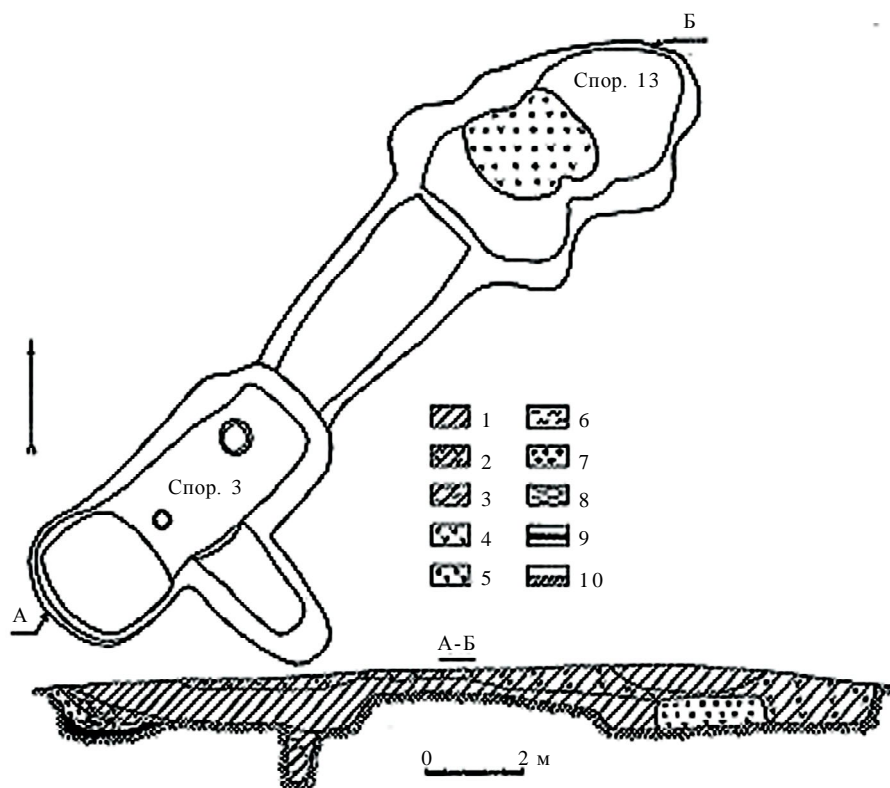

Рис. 2. Розкоп 1. План та розріз споруд 3 та 13.
1 – темно-сірий супісок; 2 – темно-сірий супісок з вуликами та печиною;
3 – сірий супісок; 4 – вуглики; 5 – обпалена глина; 6 – попіл; 7 – зернівки;
8 – глина; 9 – горілий шар; 10 – материк.